

Соціальні чинники ефективності державної політики у сфері сталого розвитку

*Володимир Далик¹, Катерина Дудок², Михайло Петелицький³,
Юрій Хомин⁴, Павло Демидюк⁵*

Опубліковано	Секція	УДК
30.03.2023	Економіка	338.24:316.334.5

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7920111>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Визначено основні засади управління соціальними чинниками в контексті проведення державної політики, а також описано ключові проблеми щодо забезпечення сталого розвитку вітчизняної економіки. Ідентифіковано соціально-економічний зміст категорії «якість життя» в контексті формування системи соціальних чинників. Окреслено стратегічні пріоритети державної політики у сфері сталого розвитку на основі протидії універсальним механізмам опортуністичної діяльності в Україні.

Ключові слова: ефективність, державна політика, соціальний чинник, управління, податки, інституційне середовище, економіка

Annotation. In the context of the market, the influence of social determinants on the development of the domestic economy is significantly increasing. This is not surprising, given that the priority role of social factors in the context of ensuring effective state policy in the field of sustainable development is a priority task, including in view of the permanent unification of social standards and growing competition among market agents.

It is noted that in conditions of institutional uncertainty and economic instability, the study of the main factors that influence the development of the country remains extremely promising and effective, both at the micro and macroeconomic levels. The relevance of this research direction is also due to the need for rapid adaptation of Ukrainian realities to the best world models of state policy in the field of social regulation, primarily regarding the minimization of transaction costs of the main market agents, including as a stable prerequisite for maximizing the total value and preventing dysfunctional conflicts.

The article identifies the main principles of managing social factors in the context of conducting state policy, as well as describes the key problems of ensuring sustainable development of the domestic economy. The socio-economic content of the category "quality of life" is identified in the context of forming a system of social factors. Strategic priorities of

¹ к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва, Інститут економіки і менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка», <https://orcid.org/0000-0003-0004-2270>

² асистент кафедри соціології та соціальної роботи, Національний університет «Львівська політехніка», <https://orcid.org/0009-0005-1726-3936>

³ аспірант ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», <https://orcid.org/0000-0001-5241-0739>

⁴ аспірант ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», <https://orcid.org/0000-0003-4500-9220>

⁵ аспірант ЗВО «Львівський університет бізнесу та права», <https://orcid.org/0009-0007-2173-7238>

state policy in the field of sustainable development based on counteraction to universal mechanisms of opportunistic activity in Ukraine are outlined.

It is proved that in conditions of post-industrial economic development, the state has largely moved away from social development issues, which can result from the general socio-economic concept of a radical "narrowing" of the circle of state functions, primarily due to economic ones. Therefore, it is not surprising that against this background, imperfect state policy can destroy the production system and destroy social infrastructure. This is why aspects of involving business entities in solving social development issues in territories are becoming increasingly relevant and urgent. Powerful business entities should take on the responsibility of social support (cultural, domestic, and trade services, healthcare facilities, etc.) for the population in the territories where they operate.

Keywords: efficiency, state policy, social factor, management, taxes, institutional environment, economy.

Вступ

В умовах ринку суттєво посилюється вплив соціальних детермінант на розвиток вітчизняної економіки. І це не дивно, оскільки пріоритетна роль соціальних факторів в контексті забезпечення ефективної державної політики у сфері сталого розвитку є пріоритетною задачею, у тому числі з огляду на перманенту уніфікацію соціальних стандартів та зростання конкуренції між агентами ринку.

Слід відзначити, що в умовах інституційної невизначеності та економічної нестабільності залишається надзвичайно перспективним та дієвим напрям дослідження основних чинників, які впливають на розвиток держави, причому як на мікро-, так і макроекономічному рівні. Актуальність цього напрямку досліджень обумовлена також і необхідністю швидкої адаптації українських реалій до найкращих світових взірців державної політики у сфері соціального регулювання, насамперед стосовно мінімізації транзакційних витрат основних агентів ринку, у тому числі як стійкої передумови щодо максимізації загальної вартості і запобігання виникненню дисфункційних конфліктів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Істотний внесок у дослідження особливостей державної політики у соціальній сфері зробили О. Вільямсон [1], Р. Коуз [2], В. Мітчелл [3], Дж. Найт [4], В. Петі [5], Р. Познер [6], А. Сміт [7], Е. де Сото [8], Дж. Стіглер [9], Р. Титмус [10] та ін. Разом з тим і досі приділено недостатньо уваги універсальним принципам управління соціальними чинниками в контексті забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку територій. До того ж, особливого зацікавлення вимагають і дослідження, пов'язані з ідентифікацією проблем соціального розвитку держави в умовах європейської інтеграції. Отож, все вищезазначене обумовило вибір теми дослідження, визначило його основну мету та зміст.

Мета статті – дослідити та поглибити теоретико-методичні засади щодо формування соціальних чинників ефективної державної політики у сфері забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку України.

Результати

Інституційна трансформація соціальних чинників може розглядатися як ключовий елемент ринкових реформ в Україні, що потребує констатації певних висновків про результативність проведення державної політики у цій сфері. Основним залишається питання, за якими критеріями оцінювати цей процес? Нині не важко помітити те, як з боку різних критеріїв ефективність соціальних чинників може виглядати кардинально протилежною.

Перш за все, на нашу думку, при окресленні змістовного поля державної політики важливо визначити ключову категорію: «соціальний чинник». Переконані, що соціальний чинник – це специфічні інституційні зміни, котрі суттєво впливають на соціально-економічну поведінку або стан агента ринку. Інакше кажучи, це будь-які трансформації, які діють на модель поведінки людини в соціально-побутових умовах. Звідси випливає, що основними соціальними чинниками є: виробництво благ, людські потреби, різноманітні інтереси, а також інституційне середовище. До речі, останній чинник, як відомо, із 70-х рр. XX ст. претендує на досить чітке визначення місця та змісту, при чому таке визначення понять «соціальний чинник» носить в цілому універсальний характер у світовій науці, прикладом чого можуть бути роботи [1; 8]. Наголошуємо, що термін «соціальні чинники» у тій чи іншій інтерпретації активно почали використовуватися ще у XVIII ст. Проте і досі у науковій спільноті не сформовано єдиного підходу стосовно чіткого визначення цього поняття.

Очевидно, що пришвидшення соціально-економічного розвитку можливе за умов реалізації таких принципів управління: 1) комплексне державне управління соціальними факторами, у тому числі стан охорони здоров'я та рівень життя; 2) створення умов для справедливого розподілу обмежених ресурсів на основі залучення індивідуумів до процесів розпоряджання додатковою вартістю.

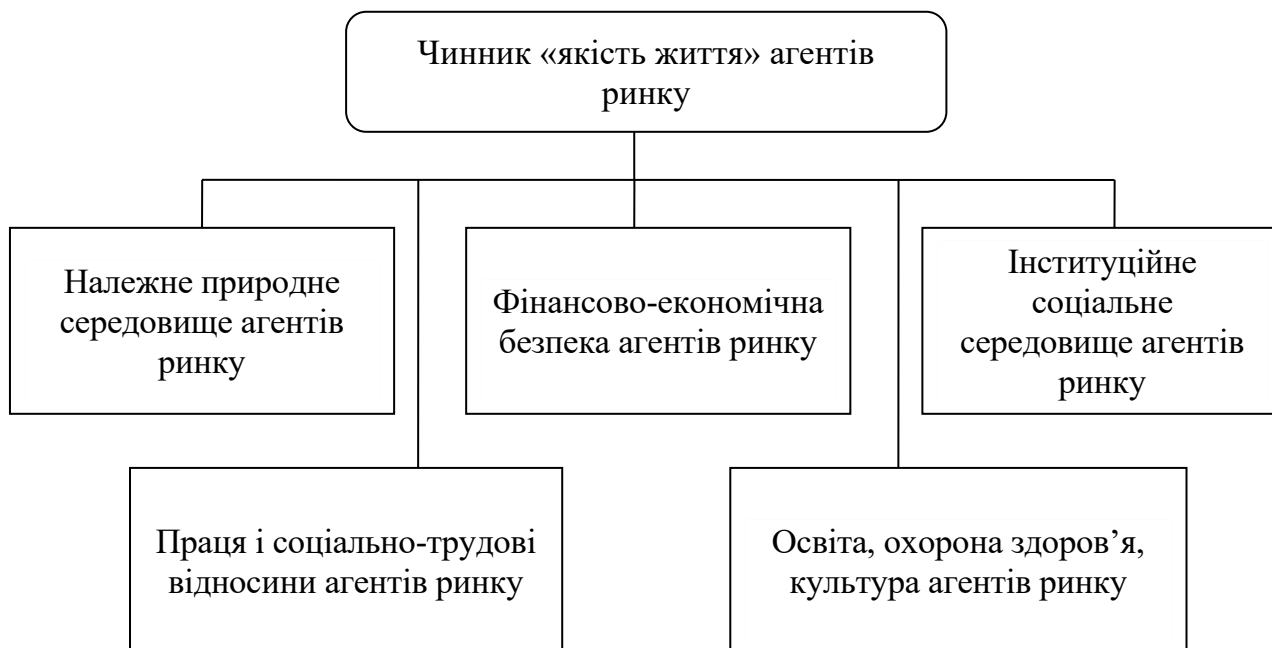
Слід відмітити, що соціальним чинником може виступати будь-що, а тому ми пропонуємо зосередити свою увагу саме на універсальному соціальному факторі – якості життя. І тут, відразу варто зробити обумовлення, що в одному визначенні в принципі неможливо у повній мірі розкрити сутність такої непростой категорії. Однак, спробуємо надати узагальнене визначення дефініції «якість життя». Так, під якістю життя слід розуміти, у першу чергу, економіко-соціальну та філософсько-психологічну категорію, яка включає систему параметрів життя людини в контексті її розвитку і яка передбачає врахування духовної, матеріальної (економічної) та соціальної компоненти.

Цілком зрозуміло, що саме економічна компонента найкраще дозволяє розкрити зміст категорії «якість життя» та сформувані стійкі взаємозв'язки з іншими соціально-економічними факторами розвитку держави.

Фактор якості життя розкриває соціально-економічний зв'язок між людськими потребами людини та життєвими умовами, потенційними можливостями та інструментарієм щодо їхньої реалізації. Очевидно, що поняття «якість життя» є умовним показником, оскільки він немає чіткої міри вимірювання. Якість життя являє собою, по суті, специфічну характеристику ознак та властивостей об'єкта. Водночас якість життя є інституційною характеристикою людського буття, у тому числі на рівні умовних уявлень чи психологічного відчуття.

Хотілося б зауважити, що основні складові якості життя відіграють одну із ключових ролей у діяльності людини (рис. 1). Наведена універсальна структура соціального чинника «якість життя» повинна використовуватися теоретиками та практиками, які займаються проблемами управління соціально-економічного розвитку держави. Інституційна структура основних компонент чинника «якість життя» може змінюватися під впливом багатьох соціально-економічних детермінант.

Варто відмітити, що ми свідомо розмістили у центрі («ядрі») соціального чинника компоненту «фінансово-економічна безпека», оскільки в умовах постіндустріального розвитку виникає гостра потреба пошуку нових моделей управління з метою забезпечення, з одного боку, конкурентоспроможності та створення ефективних умов стосовно зайнятості населення чи розвитку соціальної інфраструктури, а з іншого – забезпечення фінансово-економічної безпеки агента ринку.

Рис. 1 Універсальна структура соціального чинника «якість життя» в ринкових умовах

Джерело: на основі [8; 10].

Базальними чинниками, які визначають зв'язок якості життя із соціально-економічними відносинами, є інституційні традиції та економічна поведінка. Під економічною поведінкою слід розуміти реляційні стереотипи поведінки агента ринку, їх морально-психологічні та ціннісні установки, історичні особливості розвитку, котрі впливають на господарську діяльність.

Хотілося б відзначити, що економічна поведінка у своєму розвитку базується на інституційних традиціях, у тому числі тих, які сформувалися пращурами. До речі, в конфліктних умовах функціонування бізнесу, така спадкоємність досить часто активно проявляється і не може бути швидко зруйнована.

Потрібно чітко усвідомлювати, що дисфункційні процеси, як правило, завжди відбуваються швидше, ніж процеси інституційної модернізації і є надзвичайно ємкими як у часовому, так і в ресурсному аспекті. Принципово важливо підкреслити, що система управління соціальними чинниками потребує не "реформування", яке, як правило, завжди пов'язане з використанням стандартизованих алгоритмів менеджменту, а вимагає інституційної "модернізації", тобто радикального оновлення відповідно до сучасних постіндустріальних вимог щодо функціонування економіки. Основна відмінність між цими поняттями полягає у тому, що «реформування» являє собою трансформації за умови не знищення основ вже існуючої соціальної інфраструктури, тоді як «інституційна модернізація» не передбачає чіткого узгодження із функціонуючою системою державної політики. Відсутність таких особливостей створює специфічні умови чи можливості стосовно застосування додаткових налаштувань у розвитку ринкових відносин. Таким чином, враховуючи сучасний стан державної політики у соціально-економічній сфері, а також дисфункції процесів реформування системи соціальних чинників, вважаємо, що нині мова має йти виключно щодо проведення "інституційної модернізації" системи державної політики у сфері розвитку соціальних чинників.

З іншого боку, хотіли б наголосити на принциповій змістовній відмінності між термінами «реформа» і «модернізація». Так, будь-яка реформа, на відміну від модернізації, передбачає повернення (відновлення) до якоїсь вже відомої для соціуму форми, тоді як суть модернізації, найчастіше за все, полягає у створенні нових конфігурацій чи функціональностей. Звідси висновок – сучасні ринкові реформи в соціальній сфері мали б передбачати повернення до вже відомої форми ринкової економіки. Проте, варто відзначити, що в українському соціумі, по суті, немає "історичної пам'яті" про ринкову економіку, що, такою ж мірою, стосується і інших сфер. Саме тому, більшість змін, які впроваджувалися вітчизняною владою у вигляді реформ, як правило, не принесли бажаного результату. Український соціум, ініціюючи та прогнозуючи ринкові зміни, за аналог мав лише іноземні приклади, тоді як на практиці соціум стикнувся із невідомими дисфункційними ефектами.

Важливість інституційної модернізації системи соціальних чинників в контексті забезпечення ефективної державної політики у сфері сталого розвитку опосередковано підтверджується специфічними імпульсами наукової активності стосовно необхідності вирішення проблеми розробки дієвих стратегій розвитку соціальної сфери. Для вирішення проблеми підвищення ефективності функціонування економіки необхідна розробка дієвої стратегії збалансованого розвитку агентів ринку, яка орієнтуватиметься на інновації чи інвестиції. Звідси потрібно якнайшвидше подолати дисфункційну невизначеність стосовно майбутньої державної політики та затвердити довгострокову програму розвитку економіки України, в якій визначити основні пріоритети, форми, напрями та методи соціальної підтримки агентів ринку, а також ключові засади фінансово-податкового та інвестиційного регулювання.

Варто відмітити, що при визначенні ролі державної політики у сфері забезпечення сталого розвитку, перш за все, потребує уточнення категорія «державна політика» (у даній роботі ми розглядали термін «державна політика» як синонімічний до поняття «державне регулювання»). Під державною політикою слід розуміти цілеспрямовану діяльність системи органів влади в контексті вирішення соціально-економічних проблем, за допомогою інституційних інструментів. Цілком логічним є те, що досягнути стійкого соціально-економічного розвитку економіки неможливо без розробки та впровадження дієвого механізму державної політики. Водночас, слід відмітити також і те, що у нашій державі все частішими є прояви дисфункційних конфліктів, які виникають між агентами ринку, зокрема між державою та суб'єктами господарювання. До того ж, інституційні конфлікти між експліцитними нормами (законами) та імпліцитними звичаями, на жаль, доволі часто вирішується не на користь перших. Система імпліцитних інститутів економічних агентів за певних обставин може з легкістю нівелювати законодавчі норми і правила економічної поведінки.

Хотілося б відзначити, що соціально-економічні конфлікти бувають різними, як деструктивними, так і конструктивними, а тому важливим є результативний пошук механізмів вирішення конфліктних ситуацій, з одночасним збереженням конструктивного конфліктного потенціалу агентів ринку та розвитку ефективної державної політики в контексті забезпечення цивілізованої комунікації між суб'єктами соціально-економічних відносин.

Державна політика завжди базується на запровадженні та / або використанні адміністративного впливу на агентів ринку. На нашу думку, під адміністративними інструментами державної політики варто розуміти інституційні норми (у першу чергу, соціально-економічної поведінки), які втілюються у життя у формі нормативних актів (законів, постанов, указів, інструкцій тощо), що запроваджуються владою різних рівнів, у тому числі з метою регулювання взаємодії між стейкхолдерами.

Необхідно відмітити, що державна політика у сфері ідентифікації ефективних соціальних чинників потрібна, у першу чергу, з метою забезпечення фінансово-економічної рівноваги та соціальних інтересів у суспільстві. Більш того, ми глибоко переконані, що лише органи державної влади здатні забезпечити макроекономічну та політичну стабільність на тій чи іншій території. Ефективна державна політика зазвичай суттєво скорочує масштаби добровільного обміну, а також підпорядковує окремі індивідуальні уподобання відповідно до суспільно встановлених норм.

До цього також слід додати, що головною основою практично всіх економічних теорій ХХ–ХХІ ст. (кейсіанство, неолібералізм, інституціоналізм) є точка зору про те, що створення умов забезпечення успішного соціально-економічного розвитку держави можливе лише за умов ефективної державної політики. Саме неузгодженість цілей та інтересів між державою та агентами ринку спонукає соціум до пошуку нових та удосконалення існуючих механізмів регулювання соціальної сфери. Переконані, що за сучасних умов господарювання одним з ключових регуляторів повинні стати реляційні угоди. Вважаємо, що використання реляційного підходу в економіці може не лише вирішити існуючі соціально-економічні протиріччя між агентами ринку та владою, але й забезпечити збалансований розвиток і підвищити якість життя. В основі такого переконання використано тезис про те, що будь-який інструмент регуляції повинен містити чітку формалізацію дій. Разом з тим, формування та запровадження реляційного підходу в контексті державного регулювання безумовно потребуватиме уточнення гносеологічних зв'язків між основними інструментами державної політики.

Слід відмітити, що українське законодавство суттєво ускладнює збір інформації щодо особливостей діяльності органів державної влади, що в свою чергу унеможливує проведення аналізу використання службового становища представниками влади. Однак, заради справедливості потрібно відмітити і те, що і в економічно розвинутих країнах світу здійснити збір інформації про поведінку державної влади, у тому числі на предмет виявлення зловживань з боку державних службовців також дуже складно [8].

Нині надзвичайно великого значення набуває встановлення та розуміння мотивів економічного опортунізму між основними учасниками соціально-економічних відносин в Україні, що водночас є підґрунтям до створення ефективної моделі підвищення якості життя.

Важливим завданням та об'єктивною необхідністю сучасної ринкової економіки є ідентифікація основних критеріїв та / або показників оцінювання соціальних чинників в контексті відносин між бізнесом та місцевими економіками (табл. 1).

Вважаємо, що саме даний ряд критеріїв та показників повинен враховуватися під час запровадження реляційного підходу, з метою активізації та реконструювання ринкових відносин, що виникають між бізнесом та місцевими громадами. А це, в свою чергу, неминуче призведе до оптимального та результативного поєднання таких важливих чинників як економічна ефективність та соціальної справедливості.

Отож, аналіз проблем сучасної державної політики у сфері забезпечення сталого розвитку на основі соціальних чинників дозволив нам виділити такі універсальні механізми опортуністичної діяльності: 1) захоплення активів на пільгових умовах з використанням влади; 2) ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів (у тому числі у законний спосіб – так звана «мінімізація»); 3) незаконне отримання державних фінансово-економічних ресурсів; 4) рентоорієнтована економічна поведінка окремих представників влади (створення надмірних регуляцій; політика вибіркового втручання, фаворитизму та ін.). Переконані, що такі прояви опортунізму мають негативні соціально-економічні наслідки для стійкого розвитку.

Перспективи вирішення вищезазначених проблем вбачаємо у розробленні та реалізації відповідних стимулюючих реляційних угод.

Таблиця 1

Таблиця 1. Основні критерії та показники оцінювання соціальних чинників, які виникають між бізнесом та місцевими економіками (громадами)

Основні критерії	Основні показники
1. Соціально-економічна ефективність	Рівень прибутку
	Рівень сплати податків
	Рівень безробіття
	Індекс умовної якості життя
	Рівень розвитку соціально-побутової та культурної інфраструктури
2. Поширення опортуністичної поведінки	Рівень конструктивності відносин з місцевою громадою
	Рівень схильності до "мінімізації" податків
	Рівень схильності до стратегічних дефолтів
	Рівень конфліктності з органами влади
	Масштаб конфліктності
	Тривалість конфлікту
	Набір методів та прийомів опортунізму
	Налаштованість агента ринку припинити політику опортунізму
	Відкритість бізнесу
Рівень агресивності на ринку (схильність до злиття та поглинання: стратегічне поглинання, спекулятивне поглинання)	

Джерело: на основі [8].

Висновки

Таким чином, в умовах постіндустріального розвитку економіки держава значною мірою відсторонилась від питань соціального розвитку, що може впливати із загальної соціально-економічної концепції кардинального «звужування» кола функцій держави, передусім за рахунок економічних. Отож не дивно, що на такому фоні недосконала державна політика може руйнувати систему виробництва та знищувати соціальну інфраструктуру. Саме тому, все актуальнішими та злободеннішими стають аспекти стосовно залучення суб'єктів господарювання до вирішення соціальних проблем розвитку територій. Наша точка зору полягає у тому, що саме потужні суб'єкти господарювання повинні взяти на себе зобов'язання щодо соціального забезпечення (об'єкти культурного, побутового та торгівельного обслуговування, заклади охорони здоров'я тощо) населення на тих територіях де вони здійснюють господарювання. Переконані, що вирішити існуючі проблеми соціально-економічного розвитку нашої держави можливо лише шляхом застосування цілого комплексу специфічних, але, водночас, взаємопов'язаних заходів, при чому немає сумніву, що ключове місце у цих заходах повинно бути відведено державному регулюванню відповідних ринкових відносин.

Список використаних джерел

1. Вільямсон О. Економічні інституції капіталізму: фірми, маркетинг, укладання контрактів. Київ : АртЕк, 2001. 472 с.
2. Coase R. The Nature of Firm. *Economica*. 1937. Vol. 4. № 16. P. 386 – 405.
3. Mitchell W. C. Types of Economic Theory: From Mercantilism to Institutionalism. Augustus m Kelley Pubs, 1969. 875 p.
4. Knight J. Institutions and Social Conflict. New York : Cambridge University Press, 1992. 252 p.
5. Petty W. Political arithmetick or, A discourse. Book on Demand Ltd. 2013. 146 p.
6. Posner R. Theories of Economic Regulation. *Bell Journal of Economics and Management Science*. 1974. Vol. 5. P. 335 – 358.
7. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй. Київ : Port-Royal, 2001. 594 с.
8. Е. де Сото. Загадка капіталу. Чому капіталізм перемагає лише на Заході і ніде більше. Київ: Ніка-Центр, 2012. 232 с.
9. Stigler G. The Theory of Economic Regulation. *Bell Journal of Economics*. 1971. Vol. 2. P. 3 – 21.
10. Titmuss R.M. Social Policy. London: Unwin Hyman, 1974. 147 p.